

„Csak a kérő százhusz és akkor még se kaja, se pia” – romani kölcsönzések használata és jelentésváltozása a magyar nyelvben

Rosenberg Mátyás

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola és Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet

matyas.rosenberg@gmail.com

Kivonat: A tanulmány bemutatja a romani jövevényszavakkal foglalkozó diskurzus irányait, reflektál a börtönszleng-kutatás releváns kérdéseire, majd egy sok adatközlőt bevont kérdőíves kutatás eredményeinek ismertetése révén mutatja be a romani eredetű magyar szavak ismertségét és használatuk egyes jellemzőit a többségi társadalmi beszélők körében. A romani kölcsönzések ismertsége, használata, jelentése más és más mértékben folyamatos változásban van, ezt nemcsak az egyszerre észlelhető különböző jelentésvariánsok mutatják, hanem a kontextusfüggő szemantikai mezők, valamint az, hogy a szavak használata és ismerete nem független például a beszélő nemétől, szociális háttérétől, területi elhelyezkedésétől.

<https://doi.org/10.18135/Alknyelvdok.2021.15.14>

In: Grácsi Tekla Etelka – Ludányi Zsófia (szerk.): *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből 2021*. Budapest: Nyelvtudományi Kutatóközpont. 2021. (Sorozatszerkesztő: Váradi Tamás.) ISBN 978-963-9074-94-1.

1. Bevezetés

Ha megvizsgáljuk a romani eredetű magyar szavakkal foglalkozó tudományos diskurzust, azt vehetjük észre, hogy korábban az argó vagy tolvajnyelv (Jenő és Vető, 1900), a fattyúnyelv (Zolnay és Gedényi, 1956) vagy a jassznyelv tipikus elemeiként írtak róluk (Bárczi, 1975: 369), az elmúlt évtizedekben pedig többnyire a szleng részeként vizsgálják azokat (ld. Vekerdi, 2000; Schirm, 2006; Kis, 2014, 2015). Ezek a kategóriák azonban a tudományos diskurzusban meglehetősen esetlegesek, több szempontból is problémásak, nehezen definiálhatók és annak alapján átfedésben lehetnek egymással. A romani kölcsönzések magyar szlengben elfoglalt helyét, rétegeit elemző nyelvészeti kutatások rendszerint két eltérő irányból közelítik a témát: az egyik a diákszlengkutatás, amely a fiatalok nyelvét veszi górcső alá (György, 2004; Palla, 2009; Nagy, 2009; Kresztyankó, 2016; Szilágyi, 2019), a másik a börtönszlengkutatás, ami a fogvatartottak nyelvhasználatát vizsgálja (Szabó, 2008; Kis, 2014, 2015). Az előbbiektől eltérő megközelítést képvisel Baló (2015), aki a presztízsváltozáttá váló lovári nyelvjárásból ismerős szavakat veti össze a magyarban megtalálható romani kölcsönzésekkel, valamint Sass (2017), aki a *Magyar Történeti Szövegtár* segítségével a *pimasz* szót választja esettanulmányának, hogy megmutassa a korpuszalapú gondolkodás hasznosságát.

A romani eredetű szavak számosság tekintetében nem alkotják jelentős rétegét a magyar szókincsnek – ez azonban csak a sztenderd változatra igaz, a magyar nyelv nonsztenderd változataiban sokkal több szó fordul elő. A témát tárgyaló művek alapján úgy tűnik, közmegegyezés van arról, hogy a romani kölcsönzések a szleng részei, utóbbit viszont rendkívül nehéz jellemezni. Egyes definíciók szerint a szleng sajátos szókincs, amelyben alapvető szerepe van a képzelőerőnek. Carnoy (1927) – véleményem szerint olykor meglehetősen homályosan – úgy fogalmaz, hogy „a szleng általában az újdonság, váratlanság és szellemesség erejével hat annak révén, hogy bizonyos szavakat szokatlan, sőt »ismeretlen« és »pikáns« jelentés-

„Csak a kérő százhusz és akkor még se kaja, se pia”...

ben használ. A szlengben a tudatosság szerepe nagyobb: tudatában vagyunk annak, ha valaki azon igyekszik, hogy a szokásostól eltérő módon, »mulatságosan«, »kacifántosan«, vagy ironikusan beszéljen.” A szleng nem bonyolult, finom és sugalmazó, hanem inkább egyszerű és nyílt: inkább rövidít és egyszerűsít, mint kifejt és kidolgoz. A szleng inkább beszélt, mint írott nyelv (Partridge, 1999: 215–216).

Kevés a romani kölcsönzéseket részletesen vizsgáló kutatás. Ennek egyik lehetséges oka az, hogy ezen szavak jelentős része tabuszó, és a nyelvi tabuk kutatása nem mentes a prekoncepcióktól. Cseresyési (2012) például részletesen tárgyalja, hogy az angol és a francia szótárirodalom bizonyos hagyománya szerint a szótárnak nemzetnevelő és erkölcsnemesítő küldetése is van, így a tabunak minősített lexémák szánt szándékkal kimaradtak a szótárakból. A tabuszavak közé tartoznak a szexualitás és testiség témáihoz kötődő, vagy a fogyatékosokra utaló szavak, valamint a diszkriminatívnek ítélt kifejezések, amelyeket nem illik leírni vagy kimondani. A téma érzékeny, és a „konvenciók miatt a nyelvészek zöme nem is kíván olyan kérdéseket boncolgatni”, hogy miként jelentek meg a magyar nyelvben egyes negatív stílusminősítésű, pl. obszcén szavak. Írásában azt is részletesen tárgyalja, hogy a témához kapcsolódó nyelvideológiai, minősítések miként vetültek rá egyes, annak kutatására mégis vállalkozó nyelvészek szakmai megítélésére is: példaként említi egy nyelvész kollégájának ironikus önminősítését is, amelyben polgárpukkasztásnak és „pöcegödör-nyelvészet”-nek nevezte a nyelvi tabuk kutatását, fiatalkori kisiklásnak tekintve azt.

Kis tehát nem véletlenül jegyzi meg (2014: 187), hogy a romani átvételekre elvétve terjed ki a jövevényszó-kutatás érdeklődési köre, a magyar szóképzlet összetételét vizsgáló munkák (Bárczi és mtsai., 1967; Kiss és Pusztai, 2003) meg sem említik őket, egyetlen kivétellel, mely a Gerstner Károly által a magyar szóképzlet eredetéről írott könyvfejezet (Gerstner, 2003: 133).

„Gyakran úgy beszélünk »cigány jövevényszavakról«, hogy nem tudjuk, mit értünk cigány jövevényszó alatt: egy bizonyos népcso-

port által használt és átadott szavak bármelyikét, vagy az ő nyelvük-ből származó ind réteg elemeit, esetleg mindkettőt; továbbá nem tudjuk mikor kerültek ezek a szavak a magyar nyelvbe, mely nyelveken keresztül és milyen közegben történt a transzfer” (Arató, 2016: 71). Írásomban ezért a szó szerinti idézeteket kivéve szándékosan a „romani nyelv” terminust használom a „cigány nyelv” helyett, ez utóbbi kifejezést ugyanis bizonyos beás beszélőközösségek gyakran beszédhelyzettől függően az általuk beszélt román nyelvváltozat megnevezésére használják (vö. Rosenberg, 2018: 112). Tanulmányomban el kívánom kerülni azt a téves, homogenizáló stratégiát, amely a különböző nyelveket, vagy nyelvváltozatokat beszélő, ám egyaránt cigánynak tekintett közösségeket egységes csoportként kezeli. A beás nyelvváltozatok és a magyar nyelv kontaktusvizsgálata rendkívül izgalmas téma (ld. Arató, 2016: 77–79), a jelen munka azonban a romani kölcsönzésekre szorítkozik.

1.1. Néhány észrevétel a magyar börtönszlenggel kapcsolatban

Az a tény, hogy a börtönszleng napjainkban gyakran a romani nyelvből vesz át szavakat (Szabó, 2008: 36), egyszerre szolgál magyarázattal arra, hogy nagy mértékben miért a börtönszlenget vizsgálók mutatnak érdeklődést a magyar nyelv romani kölcsönszavai iránt, másrészt arra is, hogy a tudományos diskurzus fókusza is ebbe az irányba tolódott. Ezért a romani kölcsönzések vizsgálatakor – úgy tűnik – nem kerülhető ki a börtönszleng és a börtönszlengkutatásra adott reflexió.

A börtönszlengkutatásnak jelenleg két alapvető iránya van: az egyik deskriptív, a romani kölcsönzéseket is rendszerbe foglaló, döntően lexikográfiai megközelítés (ld. Szabó, 2008; Kis, 2014, 2015), a másik egy Magyarországon egyelőre kevésbé alkalmazott irány. Ez egyrészt szociolingvisztikai aspektusból mutatja be és elemzi marginalizált társadalmi rétegek (fogvatartottak és szabadlábon lévő bü-

„Csak a kérő százhusz és akkor még se kaja, se pia”...

nözők, vagy „egykori bűnözők”) nyelvhasználatát, másrészt az így nyert eredmények felhasználhatók az igazságügyi nyelvészetben is (Ránki, én: 1, a téma lehetőségeiről ld. Petykó, 2021). Ránki dolgozatában arra is rámutat, hogy az igazságügyi nyelvészet jelenleg csekély érdeklődést mutat a fogvatartottak nyelvhasználatának vizsgálata iránt, holott ennek hasznossága a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyelet és más igazságügyi, például nyomozati kommunikációban is nehezen megkérdőjelezhető (Ránki, én: 1).

1.2. A börtönszlengen túl

„A szleng szókészlete nagyon mobilis, a szavak hol megjelennek, hol eltűnnek, új jelentésben és más területeken születnek újjá, majd ismét eltűnnek, kifacsaródnak, a paronímiai attrakció alapján kereszteződnek stb. (...) Egyes tegnapi szlengszavak elveszíthetik stilisztikai színezetüket, s holnap beolvadhatnak a köznyelvbe.” (Jelisztratov, 1998: 17). Ahogy Szabó Edina *A magyar börtönszleng szótára* c. írásában is reflektál Jelisztratov munkájára, összefoglalva elmondhatjuk, hogy gyakran nehéz eldönteni, melyek azok a szavak, amelyek a szlenghez tartoznak, hol keletkeztek (pl. a börtönben, vagy azon kívül), és melyek azok, amelyek ott aktivizálódtak újra. „Bonyolítja a helyzetet az is, hogy a börtönszleng szavainak egy része szövevényes kapcsolatot mutat a katonai szlenggel, a tolvajnyelvvel és nem utolsó sorban a cigány szavakkal” (Szabó, 2008: 34).

Fontos tehát megjegyezni, hogy a tény, hogy bizonyos romani eredetű szavak a fogvatartottak nyelvhasználatában (is) megtalálhatók, egyáltalán nem jelenti azt, hogy ezek a köznyelvbe a börtönszlengen keresztül érkeztek és érkeznek (Rosenberg, 2020: 123–124), ahogy nemcsak a fogvatartottak használják a Kis által „magyar bizalmas köznyelvnek” nevezett rétegből ismert *csaj*, *csávó*, *kajál*, *piál* stb. szavakat sem (ld. Kis, 2014: 182). A romani kölcsönzések népszerűségének növekedéséhez az utóbbi évtizedekben a zenei fogyasztói szokások is hozzájárulhatnak, elég ha a populáris zene terén Ganxsta

Zolee és a Kartel a hip-hop, az Ektomorf a metál és Kis Grófo a cigány pop műfajába sorolható dalok szövegeire gondolunk (a cigány rap/hip-hop témáját illetően ld. [Somogyi, 2002](#)).

[Kis \(2014: 187–188\)](#) és [Schirm \(2006\)](#) rámutatnak arra is, hogy nem tűnik teljesen elképzelhetetlennek, hogy a romani jövevényszavak mennyisége a köznyelvben is emelkedni fog. Ennek legfontosabb feltétele az lenne, hogy ezekről a szavakról a szlengbeli használatuk során „lekopjon” a megbélyegzettség, a tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy „a cigány jövevényszavak az írott köznyelv szerves részeivé kezdenek válni, az írott korpuszok fajtájától függően más és más arányban, illetve más és más nyelvhasználati okból” ([Schirm, 2006: 161](#)). A változás pedig amellet szól, hogy a magyar szókészlet ezen elemeinek a börtönszlengtől független, a teljes népesség körében történő vizsgálata fontos és időszerű feladat, így a kutatásom ezt a hiányt igyekszik pótolni. A romani kölcsönzések szemantikája a korábbi kutatásokban nem kapott kellő hangsúlyt, a szavak ismertségéről, használatáról, jelentéséről és annak változásáról nincs elegendő információnk. Jelen dolgozatban arra teszek kísérletet, hogy megválaszoljam, miképp változhat a szavak használata és ismerete olyan faktoroktól, mint például a beszélő neme, földrajzi elhelyezkedése, szociális háttere, valamint megvizsgálom, melyek az egyszerre észlelhető különböző jelentésvariánsok és mely szemantikai mezők kontextusfüggők.

2. A kutatás háttere és bemutatása

Egy olyan kérdőíves vizsgálat képezi a jelen tanulmány alapját, amelynek célja az, hogy feltárja a többségi társadalmi beszélők körében a romani eredetű – vagy annak tartott – szavak ismertségét és használatuk egyes jellemzőit. A papíralapú és internetes kérdőív 32 olyan szó ismertségét, jelentését, alakváltozatait, valamint a magyar nyelvbe való beágyazottságát vizsgálta, melyek vagy egyértelműen romani

átvételek, vagy bizonyos források annak tartották őket. Ezen felül olyan szavakat is vizsgáltam, melyek bizonytalan eredetűek, vagy biztosan nem romani eredetűek, de az összevethetőség kedvéért szükség volt rájuk. A későbbi ábrákon ezeknek egy részét, 25 elemet szerepeltetek. A résztvevőknek az egyes romani eredetű lexémákhoz jelentést kellett rendelniük, valamint megkértem őket arra, hogy alkossanak olyan mondatot, amely vagy tartalmazza ezeket a szavakat, vagy próbálják definiálni a kifejezést, továbbá 5 fokú skálán önbevallás alapján értékeljék, milyen gyakran használják az adott szót. Ezen felül 10 szó alakváltozatának ismeretére is rákérdeztem, illetve szabadon lehetett további, cigány eredetű (vagy annak tartott) szavakat írni. A kutatás során eddig 1900 véletlenszerűen kiválasztott 11–79 év közötti adatközlő eredményeit vizsgáltam meg Magyarországon, a határon túli nyelvközösségekben, valamint a tartósan külföldön élő magyar beszélők körében. Az adatok egyelőre nem reprezentatívak, de az eredményeket illetően komolyabb változás a kutatásba bevont nagyszámú, véletlenszerűen kiválasztott adatközlő miatt már nem várható. Az adatokat két módszer szerint mutatom be, egyes esetekben csak néhány, véletlenszerűen kiválasztott példát hozok, mely jól szemlélteti az adott jelenséget, máskor viszont az összes adatot feldolgozva statisztikai eredményeket közlök.

2.1. A korábbi eredményekről röviden

Korábbi írásomban említettem (részletesebben ld. [Arató, 2016](#)), hogy a romani szavak adaptációja nem egy bizonyos sémát, hanem többfélét követ, ezért is nehézkes benne rendszerszerűséget felfedezni. Egyes szavak elemzését megnehezíti, hogy több jelentéssel ismertek, amelyek eltérő szavakra vezethetők vissza, így a *bula*¹ ’nő’; *bula*² 1. ’fenék’; 2. ’női nemi szerv’ jelentéssel is rendelkezik, melyek keverednek egymással, így előfordul ’női fenék’ jelentés is, mely a metonimikus, ikonikus, pars pro toto típusú jelentésváltozás mintapéldája. Ugyanígy előfordul, hogy egyes lexémák népetimológiai

értelmezést kapnak, pl. *sukár* 'szép', de nem ritkán 'magas', 'vékony' (vö. *sudár*). A *góré¹* 'kukoricatároló', ill. *góré²* 'főnök', valamint a *raj¹* 'menő', *raj²* 'csapat' etimológiája is két külön szóra megy vissza, de a távoli szemantikai mező nem okoz keveredést.

Területi hatások tekintetében megvizsgáltam, hogy a *gizda* szó – melynek romani etimológiája (< *gizdavo* 'büszke') sem egyértelmű – földrajzi megoszlása igen kiegyensúlyozatlan, ugyanis míg Budapesten és Pest megyében a beszélők körülbelül fele a 'sovány', fele a 'vagány' jelentésben használja a szót, addig vidéken a 'vagány' jelentés jóval ritkább, viszont a szónak a fiatalok körében ezen értelmű terjed a 'sovány' rovására. A romani eredetű szavak használatának változása terén a magyar nyelvben több tendenciát is látunk, egyes szavak eltűnnek, míg mások divatossá válnak – akár spontán, folyamatos nyelvi változások révén, akár a média hatásának következtében, utóbbira a *kula*, *verda*, *biboldó* szavakat hoztam példának (Rosenberg, 2020).

2.2. Romani kölcsönzések

A romani eredetű elemek nem ritkák más európai nyelvek szlengjében sem. A csehben pl. *gadžo* ~ *gádžo* 'nem cigány férfi', *gadži* ~ *gádži* ~ *gádžovka* 'nem cigány nő', *džuva* 'tetű', *chálovat* 'eszik', *bori* 'meny', *love* 'pénz', *šil* 'hideg', *daj* 'anya', *dilo* 'bolond', *bul* 'fenék', *džungalo* 'ronda', *bala* 'haj', *romňi* 'feleség' (Mališ, 1989; Leeuwen-Turnovcová, 2002; Bořkovcová, 2006), a franciában pl. *bicrav* < *bikr* 'elad', *boule* < *bul* 'fenék', *chafrav* < *šafr* 'dolgozik', *chourav* < *čor* 'lop', *gadjo/gadji* < *gadžo/gadži* 'nem cigány férfi/nő', *pillav* < *pij* 'iszik', *pelo* < *pelo* 'pénisz', *rodav* < *rod* 'keres' (Max, 1972: 17; Colin és Jean-P., 1990: 291; Calvet, 1994; Goudaillier, 1997; Szabó, 1997: 179). A németben (Wolf, 1956), az oroszban (Jelisztratov, 1998: 96–98) is jelen vannak, a szlovák szlengszótárban is jelöletlenül ugyan, de megtalálhatóak, pl. *kašuko* 'süket', *kár* 'férfi nemi szerv', *dilino* ~ *dilina* ~ *dilinko* 'hülye', *dig* 'nézd' (Oravec, 2014) épp

„Csak a kérő százhusz és akkor még se kaja, se pia”...

úgy, ahogy a román szlengszótárban, „țig.” (cigány) címkével ellátva, pl. a *cardi un vast* ’pofon vág’, *hulava* ’fésül’, *mișto* ’jó’, *canci* ’egyáltalán, semmi’ (Volceanov és Volceanov, 2019).

Ami a magyar nyelvet illeti, a TESz. 16 szót tart vitathatatlanul romani eredetűnek, s további néhány szóról tartja lehetségesnek a romani eredetet. A TESz. által romani eredetűnek tartott szavak a következők (ld. az 1. táblázatot).

Lexéma	Jelentés	TESz. által adatolt első nem személynévi előfordulás ideje
<i>ácsi</i>	’<cigányzenészhez> állj, hagyd abba’	1777
<i>bibas</i>	’gyámoltalan’	1784
<i>csaj</i>	’leány’	1900
<i>csór</i>	’lop, szerez’	1890
<i>csóré</i>	’meztelen’	1778
	’cigány’	1842
<i>dádé</i>	’cigány’	1768
<i>devla</i>	’Isten’	1812
<i>dilinós</i>	’féleszű, bolondos’	1894
<i>duma</i>	’zálogcédulával való csalás’	1897
	’beszéd’	1913
<i>góré</i>	’üzletvezető, főnök’	1920
<i>kajál</i>	’eszik’	1862
<i>lóvé</i>	’pénz’	1900
<i>manusz</i>	’valamely bűncselekmény áldozata’	1900
	’illető, ipse, pali’	
<i>more</i>	’román fiú’	1647
	’cigány férfi’	1787
<i>nyikhaj</i>	’felelőtlen, megbízhatatlan férfi’	1908/1947
<i>piál</i>	’<szeszese italt> iszik’	1862

1. táblázat. Biztosan romani eredetűnek tartott szavak a TESz.-ben

A következő szavaknál tartja a **TESz**. Lehetségesnek a romani eredetet „bizonytalan”, vagy „vitatott” besorolás alatt: *bili* (magyar fejlemény is lehet), *cavira* (talán hangutánzó, hangfestő eredetű), *csánk* (bizonytalan), *purde* (a cigány nyelv hasonló hangzású szavaiból nem fejthető meg) (vö. [Schirm, 2006](#): 150–151; [Arató, 2016](#): 73).

2.3. A romani kölcsönzések jelentésváltozása

Ahogy a korábbi adatainkból is tudjuk, a romani kölcsönzések között akadnak olyanok, melyek jelentése az idők során azonos maradt, vagy érdemben nem változott, pl. *vakerál* ~*vakerel* ~*vaker* ’beszél’, *sukár* ’szép’, *lóvé* ’pénz’, míg más szavak jelentése nem, vagy csak részben tükrözi az egykori romani jelentést (ld. a 2. táblázatot).

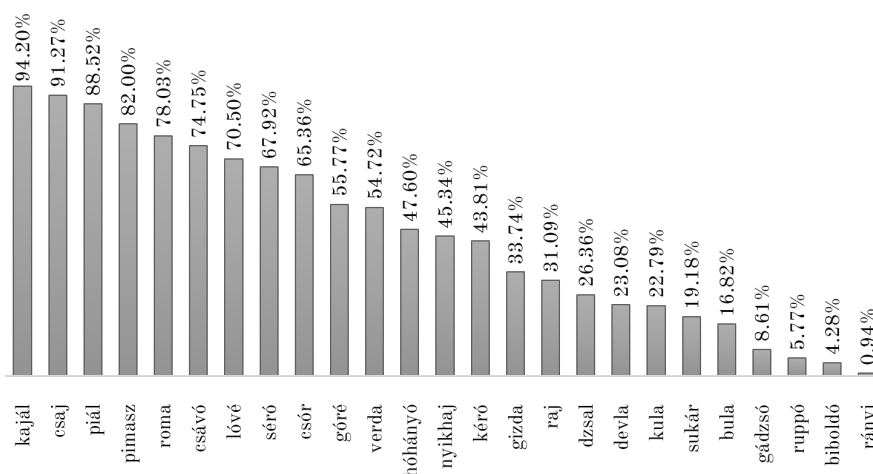
Magyar szó	Elsődleges jelentés	Romani etimológia
<i>baró</i>	’nagyon jó’	< <i>bārò</i> ’nagy’
<i>benga</i>	’nagydarab’	< <i>bènga</i> _{VOC} < <i>beng</i> _{NOM} ’ördög’
<i>csaj</i>	’lány’	< <i>čhaj</i> ‘(hajadon) , (cigány)lány’ vki ’lánya’
<i>devla</i>	’ördög’	< <i>Dèvla</i> _{VOC} < <i>Dèvel</i> _{NOM} ’Isten’
<i>dzsukel</i>	’nagyon jó’	< <i>džukèl</i> ’kutya’
<i>dzsuva</i>	’piszok’	< <i>džūva</i> _{PL} < <i>džūv</i> _{SG} ’tetű’
<i>kéró</i>	’lakás’	< <i>khēr</i> ’ház’
<i>piál</i>	’(alkoholt) iszik’	< <i>pijèl</i> ’iszik’
<i>séró</i>	’haj’	< <i>šērò</i> ’fej’

2. táblázat. Néhány példa a romani kölcsönzésekben bekövetkezett jelentésváltozásra

3. A kutatás eredményei

3.1. Romani kölcsönzések köre

Az általam vizsgált romani kölcsönzések köre csak részleges átfedésben van azzal, amelyeket a TESz. szerepeltet, hiszen ma jóval több ilyen szót ismerünk, egyesek pedig talán kikoptak. Azonban, ha megnézzük, hogy a kutatásban vizsgált szavakról az adatközlők hogyan nyilatkoztak a gyakoriságot illetően, azt látjuk, hogy a TESz. által közölt szavak kevés kivétellel mai napig használatban vannak, hiszen a közel 50 év ellenére is nagyon sok szó egyezik (ld. az 1. ábrát).

1. ábra. A kutatás során vizsgált romani eredetű lexémák önbevallás alapján közölt használati gyakorisága a teljes mintában, százalékban

A grafikonon összevonva szerepel az adott szó gyakori és ritka használata, így az olvasható le, hogy a szót az adatközlők közül hányan használják egyáltalán, függetlenül annak gyakoriságától. Látható, hogy a *kajál* egyértelműen a legelterjedtebb romani kölcsönzó, de a *csaj*, *piál*, *pimasz* szavakat is legalább időnként használta az adatközlők több mint 80%-a, a *gádzsó*, *sunázik*, *ruppó*, *biboldó*,

rányi szavak viszont csak elvétve használatosak. Természetesen az eredmények elemzésekor itt sem szabad elfelejtkeznünk arról, hogy az önbevalláson alapuló kérdőívek révén egyes tabuszavak alulreprezentáltak lehetnek. Másrészt formai és terjedelmi okok miatt nem volt lehetőség több elemet a kérdőív segítségével vizsgálni, azonban az adatközlők több mint száz romaniból kölcsönzött szót írtak maguktól, ez pedig arra enged következtetni, hogy a jelenleg használatban lévő romani átvételek száma a vizsgálatnak a többszöröse, amik között vannak kifejezetten gyakran előfordulók is (pl. *purde*, *baró*, *more*, *dik*).

3.2. Jelentésváltozás

Az adatközlők által írt példamondatok alapján kijelenthetjük, hogy a romani kölcsönzések egy része – ahogy más szlengszavak is – csak bizonyos szövegkontextusban, kötötten használatosak, pl. a *séró* 'haj' [3a] példával ellentétben leggyakrabban dicséretként hangzik el [1a], a gondozott, akár túlságosan mesterkéltné frizura szinonimájaként is ismeretes [1b], de a szarkasztikus szóhasználat elemeként is gyakori [1c]. Más kontextusban egyelőre nincs használatban és nem fordul elő összetett szavak részeként sem.

[1] a. *Jó a séród!*

b. *Belótte a séróját, majdnem úgy néz ki, mint Elvis Prézli.*

c. *Tetszik a séród, nokedliszaggatóval fésülködtél?*

A kutatás során nyert adatok szerint a *piál* esetében jelentésszűkülés következett be, míg a *csaj* szóban jelentésbővülés, hiszen korábban elsődleges jelentését tekintve kizárólag 'hajadon cigánylány'-t jelentett, a magyar nyelvben ma bármilyen etnikai hovatartozású nőre használható családi állapottól függetlenül. Jelentéscserét figyelhetünk meg a *dzsuva* és a *benga* esetében, míg a *devla* esetében je-

„Csak a kérő százhusz és akkor még se kaja, se pia”...

lentésromlást. Ezzel párhuzamosan egyes szavak esetében a gyakori, új jelentés mellett, ld. a [2a], [3a], [4a] példákat, a visszaszorulóban lévő eredeti jelentés is megmaradt ld. a [2a], [3a], [4a] példákat.

[2] a. *Hogy a devla vigyen el!*

b. *A devla áldjon meg!*

[3] a. *Gáz a séród, inkább szedd le nullásra!*

b. *Az egész sztorit séróból nyomta.*

[4] a. *Szétpiálta az agyát, naponta két liter bor alatt nem adja.*

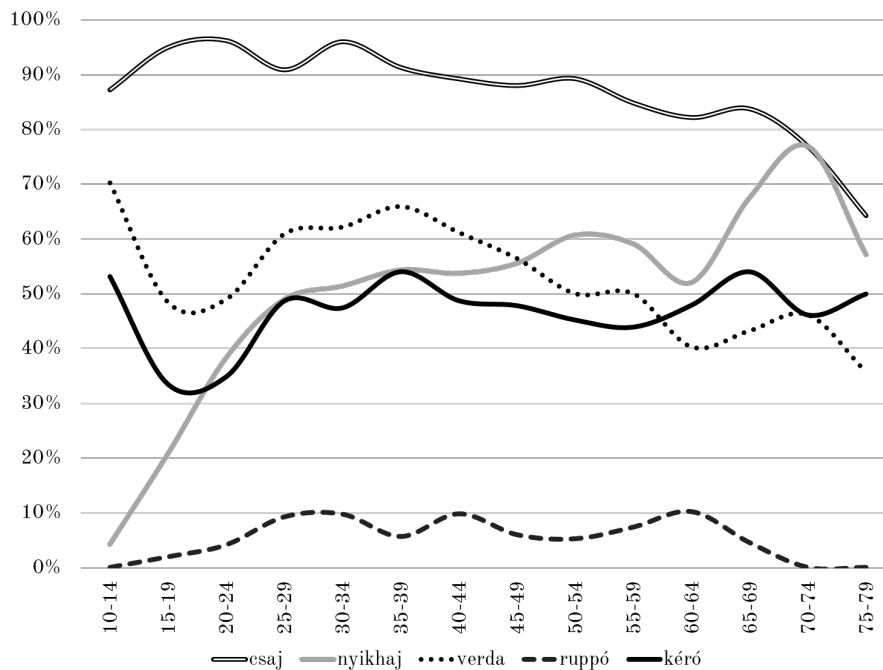
b. *Bocsánat, csak lepiáltam a pólóm.*

Az önként szolgáltatott példák egyrészt kiválóan jelzik azt, hogy a jelentés nem valamiféle adott, rögzített, időben változatlan entitás, másrészt azt is, hogy a jelentésváltozás egy folyamat, melyet jól mutat az a tény is, hogy egy adott időben a folyamat különböző szakaszában tartó lexémák esetében a különböző jelentésvariánsok még egyszerre észlelhetők.

3.3. Általános változások az életkor függvényében

Az életkort figyelembe vevő vizsgálatokhoz a kutatás egy pontján arra kértem a megkérdezetteket, hogy önbevallás alapján mondják meg, az adott szót gyakran, ritkán használják-e, vagy nem használják, esetleg egyáltalán nem is ismerik azt (ld. a 2. ábrát). A

szavakat csoportokra lehet bontani az alapján, hogy bizonyos korosztályokban mennyire ismertek, vagy milyen mértékben használják. Ezt szemléltetendő a számos vizsgált szó közül öt romani eredetű szót szerepeltetnek: *csaj* 'lány' (< *čhaj* '(cigány)lány', vki 'lánya'), *nyikhaj* 'sovány, gyámoltalan' (< *nikhaj* 'sehol'), *verda* 'autó, kocsi' (< *verda* 'kocsi, szekér'), *ruppó*, 'pénz, ezres' (< *rup* 'ezüst'), *kéró* 'lakás, ház' (< *khēr* 'ház').

2. ábra. A *csaj*, *nyikhaj*, *verda*, *ruppó*, *kéró* szavak használata a teljes mintában, százalékban

Az ábrán összevontam a gyakori és a ritka használatot, így leolvasható, hogy a szót az adott korosztályban használják-e egyáltalán, vagy sem. A *csaj* főként a fiatalabb korosztályban van használatban, a 30–34 évesek között meghaladja a 96%-ot, majd lassú csökkenést

„Csak a kérő százhusz és akkor még se kaja, se pia”...

mutat, de csak a 70 év fölöttiek körében megy 80% alá. A *nyikhaj* ezzel ellentétes utat jár be: használata a fiataloknál viszonylag alacsony, a fiatal felnőttek körében közelíti meg az 50%-ot, majd a 70–74 évesek csoportjában éri el a maximumát (77%). A *verda* és a *kérő* használati gyakorisága hasonlít egymáshoz, azonban a *verda* szó a fiatalok és a fiatal felnőttek körében különösen népszerű, a *ruppó* esetében pedig minden korosztályban alacsony mértékű használatot mértem, a fiatalok és az idősek körében csak elvétve fordul elő.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy a nyelvi adatokhoz elicált korpusz révén, a szóhasználat gyakoriságának adataihoz pedig a válaszadók önbevallása alapján jutottam, így elsősorban a saját nyelvhasználatukról alkotott véleményüket vizsgálhattam, mintsem magát a nyelvhasználatukat. Egyes szavak megítélését azonban számos tényező befolyásolhatja pozitív és negatív irányban egyaránt, különösen amiatt, hogy az eredmények alapján azt is láthatjuk, hogy az említett vizsgált szavak nem azonos karakterűek, hiszen eltérő beszélői vélekedések kapcsolódnak hozzájuk. A *nyikhaj* esetében pl. a legtöbben nem is sejtik, hogy romani átvétellel van dolguk, a *verda* az utóbbi időkben a média egyre nagyobb hatásának van kitéve (ennek hátteréről részletesebben ld. [Rosenberg, 2020: 130–131](#)), míg a *kérő* esetében több adatközlő is jelezte, hogy a „roma szleng” szavai közé tartozik.

3.4. Példa a poliszémia társadalmi okaira: a *kérő*

A kutatás más érdekes eredményekkel is szolgált, ugyanis akadtak olyan szavak, amelyek a romani nyelvben monoszémikusak, a magyarban viszont az idő folyamán többjelentésűekké váltak. Ez önmagában véve nem meglepő, azonban úgy tűnik, ez esetben a jelentések ismeretét, illetve közülük való választást nem a szövegkontextus, hanem a beszélő aktuális szociális háttere befolyásolja.

3.4.1. A kéro a börtönszlang-szótárakban

A *kéro* nem szerepel a TESz.-ben, a két eddig megjelent börtönszlangszótárban viszont az alábbi szócikkek szerepelnek:

kéro fn gyak 1. Lakás. *Meglátogatja a ~t: ritk* Betör; **becsenget**. **Ö: mujkesz~**. — **bunker, héder, kégli, kuckó, kunyhó, lakhadi, lakhandi, pecó, putri, viskó**. 2. *tréf* Zárka; **cella**. [\leftarrow cig. *kher, khēr* 'ház' (Vek. 90)] (Szabó, 2008: 132).

kéro fn Lakás. *Meglátogatja a ~t: ritk* Betör; **becsenget**. **Ö: kamu~, mujkesz~**. — **bunker, fedeles, héder, kecó, kégli, kuckó, kunyhó, lakhandi, ól, pecó, putri, viskó**. [\leftarrow cig. *kher, khēr* 'ház' (Vek. 90)] (Kis, 2015: 173).

A későbbi szótár szócikke igen hasonlít az korábbira, de a lemma nem kapja meg a gyakori címkét, a szinonimák között megjelenik a korábban nem szereplő *fedeles, kecó, ól*, viszont elmarad a *lakhadi*, az összetételek között pedig nem szerepel a *kamukéro*. A legmarkánsabb különbség azonban az, hogy elmarad a második 'zárka' jelentés, amiből arra is lehet következtetni, hogy épp a börtönben használt, fontos másodjelentése tűnt el.

A cikk az etimológiai fejtegetéseket nem kívánja fókuszba állítani, azonban érdemes megjegyezni, hogy a *kamukéro* 1. 'hazugság' 2. 'hamis', *mujkeszkéro* 'száj' szavak esetében magyar és romani oldalról is nagyon valószínűtlen, hogy a két lexéma összetétel lenne és abban a romani *khēr* 'ház' lappangana – még akkor sem valószínű, ha a romani nyelv oláh cigány dialektusait beszélők népetimológia révén felfedezni vélik benne. A *mujkeszkéro* esetében feltehetően a centrális romani *mujeskerō*_{GEN.M} 'sz. sz. szájas', tkp. 'dumagép' eredetről van szó, ezt a magyar börtönszlangbeli *mujkesz* 'száj' (vö. Szabó, 2008: 161; Kis, 2015: 231) alakjai is valószínűsítik. A *kamukéro* az előbbihez hasonlóan lehet a centrális romani **kamu(s)kerō*_{GEN.M}

„Csak a kérő százhusz és akkor még se kaja, se pia”...

’kamuzós’ átvétele, amit a cseh *kamukery*, ill. szlovák *kamukeri* alakok is megerősítenek (vö. Bořkovicová, 2006: 63), ugyanakkor nem lehet elvetni a hipotetikus **kamu kerel* ’hazudik, kamuzik’ etimológiát sem, erre a *kamukérózik* ’hazudik, blöfföl’, *kamukérós* ’hazudós (ember)’ kifejezések is alapot szolgáltatnak (vö. Kis, 2014: 64). A kutatás során egyébként a *kérő* révén senki sem asszociált a *kamukérő*, sem a *mujkeszkérő* szóra.

3.4.2. A kérő a börtön világán túl

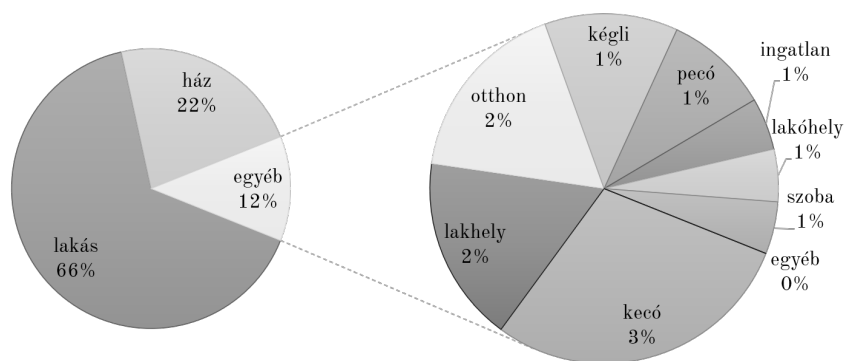
A *kérő* azonban a köznyelvben is használatban van (ld. az 1. ábrát), egyes megfogalmazások szerint az ún. “bizalmas köznyelv” része (ld. Kis, 2014: 182). A szót az adatok alapján a teljes minta 82%-a ismeri, a használati gyakoriság területi szempontból kiegyensúlyozott, a Magyarországon élő beszélőket tekintve átlagosan 46% (Közép- és Kelet-Magyarországon, valamint a Dunántúlon 47,5%, Budapesten 43,5%). A nemek szempontjából eltérést tapasztalunk. A férfiak 8,6%-a gyakran, 45,1%-a ritkán használja a *kérő* szót saját bevallása szerint (összesen 54%), míg a nők 4,6%-a gyakori, 36,4%-a ritka használatról számolt be (összesen 41%), tehát 12,8%-kal több férfi használja a szót, mint nő (részletesebben ld. a 4. szakaszt.)

Az adatfelvétel során a *kérő* esetében összesen 24 jelentést adtak meg, ezeket az adatközlők által írt példamondatok vagy definíciók alapján kategóriákra osztottam. A csoportok után zárójelben az összes előfordulás alapján képzett részarányt jelzem, a szavak között pedig félkövérrel jeleztem a börtönszleng szótárban is előforduló szinonimákat. 1. neutrális, stílusérték nélküli kifejezések (>90%): **lakás**, ház, családi ház, otthon, szoba, nyaraló, bódé, szállás, épület; 2. szleng (6%): **pecó**, **kégli**, **kecó**, **kanlak**, **héder**, **cella**; 3. szándékosan hivataloskodó megfogalmazás (4%): *ingatlan*, *lakhely*, *lakóhely*, *lakóépület*, *lakóház*, *lakóingatlan*, *magánlakás*; 4. régies vagy irodalmi stílust imitáló (<1%): *lak*, *hajlék*, *odú*, *kvártély*; 5. kifejezetten ironikus (<1%): *villa*, *apartman*. (Egyetlen adatközlő adta meg

szinonimaként a *cella* kifejezést, azonban a mondatalkotási feladat során egyértelműen kiderült, hogy nem a börtönszengbéli használatát ismerte, hanem ironikusan a kisméretű lakásra alkalmazta azt ('Roma szleng a lakásra.'). ezért nem szerepel kövéren szedve.)

Igyekeztem az adatgyűjtés, a feldolgozás és az eredmények publikálása során a lehető legjobban tartózkodni az önkényes megoldásoktól és a kizárólagosságra törekvéstől, azonban azt tapasztaltam, hogy az adatközlők néhány, többé-kevésbé jól körülhatárolható stratégiát követtek akkor, amikor az adott lexéma jelentésének megadására kértem őket. A csoportosítás tehát természetesen nem kizárólagos, a saját értelmezésem alapján született, de mindenféleképp az adatközlők kínálták fel azt.

Ha részletesebben is megvizsgáljuk, hogy az adott szinonimák milyen arányokat képviselnek, akkor a következőket látjuk (ld. a 3. ábrát).

3. ábra. A *kéror* jelentésének megoszlása a lexémát ismerők körében, százalékban

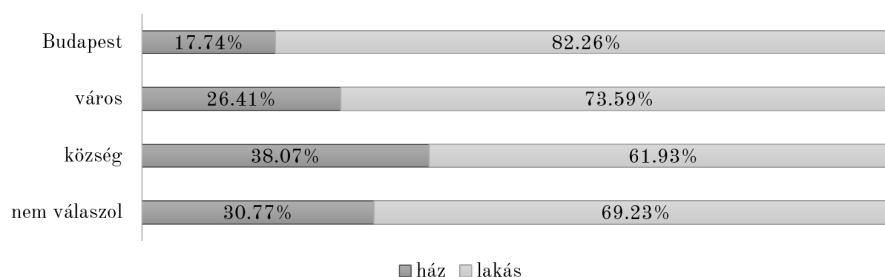
A válaszadók között a 'lakás' és a 'ház' jelentés a legdominánsabb, a hely mérete alapján pedig három jelentés különül el ('ház',

'lakás', 'szoba'). Ha azonban azt is tekintetbe vesszük, hogy 'szoba' értelemben mindössze az adatközlők 0,58%-a ismeri, kizárólagosan 'szoba' jelentéssel viszont összesen 0,19%, akkor ezt a jelentést marginálisnak vehetjük, így két gyakori jelentéssel van dolgunk. Igazoltuk, hogy a *kérő* szemantikai mezeje mára több adatközlőnél tolódott el a 'lakás' irányába az eredeti 'ház' jelentésről. A jelentésváltozás pedig a magyarban következett be, hiszen a romani *khēr* 'ház' jelentéssel bír, a 'lakás' szó megfelelője a magyarországi romaniban a *lakāši* < magyar *lakás*, de a distinkció más romani területi változatban is megfigyelhető, pl. az ausztriai lováriban *vonungo* < német *Wohnung*, a gábor romaniban *apartamento* < román *apartment*, a német szintóban *gvatiara* < német *Quartier*, az alsó-krajnai szlovén romaniban *stanovañi* < szlovén *stanovanje*, a gurbet és a džambazi romaniban *stani* ~ *stano* < szerb *стан*.

Felmerül a kérdés, hogy milyen tényezők játszanak szerepet abban, hogy a válaszadó mely jelentéseket társítja a szóhoz. Az eddigiek során megállapítottuk, hogy a *kérő* szó esetében nem függ az életkortól és a területi elhelyezkedéstől, hogy az adatközlő használja-e, a nemek szempontjából viszont szignifikáns eltérést tapasztalunk. Ha megvizsgáljuk, hogy utóbbi befolyásoló tényező-e abban a tekintetben, hogy a nők és a férfiak más-más értelemben használják-e a szót, azt találjuk, csak egészen elhanyagolható mértékben. A nők 65,63%-a használja 'lakás' és 22,16%-a 'ház' értelemben, szemben a férfiaknál mérhető 61,6%-os és 21,87%-os aránnyal – a különbséget nem is ez okozza, hanem az, hogy férfi válaszadók közül szlengszót mint jelentést 9,6%, a nők közül 5,22% adott meg.

Ha kizárólag ezzel a két jelentéssel foglalkozunk, a jelentésmezők közötti választást, úgy tűnik, legnagyobb mértékben a válaszadó lakóközössége befolyásolja (ld. a 4. ábrát). Míg a budapestiek 17,74%-a ismeri a szó 'ház' jelentését, addig a községekben élőknek ez több, mint a duplájára emelkedik – ez szoros összefüggésben van azzal, hogy a kisebb településeken lakók többsége házban él, míg a többlakásos társasház típus elterjedtsége általában annál gyakoribb,

minél nagyobb a település lélekszáma. Továbbá nem elfelejtendő, hogy mindez nagyban függhet a társadalmi státusztól, illetve az iskolázottságtól, ezt a kutatás későbbi szakaszában vizsgálom majd.

4. ábra. A *kérő* szó jelentésének használati megoszlása az adatközlő lakóhelytípusának függvényében azok között, akik egyértelműen e két leggyakoribb jelentésben használják

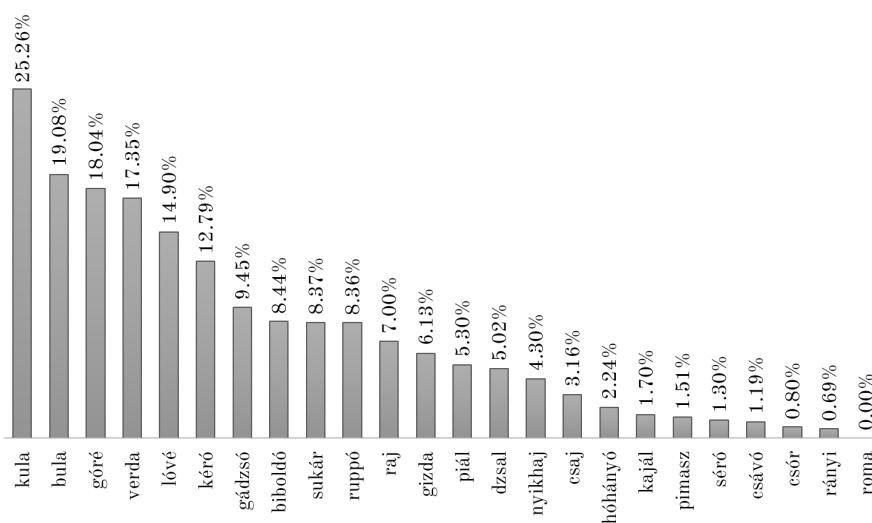
3.5. A férfi és a női használat különbségei

Könnyen belátható, hogy a török eredetű, pl. *ünnep, gyász, keselyű, sátor, tenger, teve, iker, sárga, gyöngy* szavaknak nem olyan a szerepük a magyarban, mint a *csumidáz* 'csokol', *pia* 'ital', *csór* 'lop, csen, szerez' szavaknak, és ezzel a beszélők is rendre tisztában vannak, holott mindegyik kölcsönszó. Amíg a *csaj* szóra számos köznyelvi szinonimát tudnak a beszélők, pl. *lány, lányzó, leány, leányzó, hölgy, kislány*, sőt szlengbeli szinonimákat is ismernek, pl. *bige, bu-la, buksza, gáré, spiné, suna*, addig pl. a szláv eredetű *ablak* és a latin eredetű *kréta* szavakra ez nem igaz (Rosenberg, 2020: 127).

A szleng nem mentes az explicit és az implicit nyelvi ideológiáktól. Hipotézisem szerint nemcsak az adott szó ismeretét, de a használatát is befolyásolják, illetve a szövegkontextus (pl. a referens megválasztása) is függ attól, hogy az adatközlő nő vagy férfi. Ha megvizsgáljuk a kutatás részeként elemzett kifejezéseket abból

„Csak a kérő százhusz és akkor még se kaja, se pia”...

az aspektusból, hogy férfiak vagy nők használják őket többen, azt vesszük észre, hogy gyakorlatilag nincs olyan romani kölcsönzés, amit ne a férfiak használnának gyakrabban, csak a mérték különbözik – legalábbis erről tanúskodnak az önbevallás eredményei (ld. az 5. ábrát).

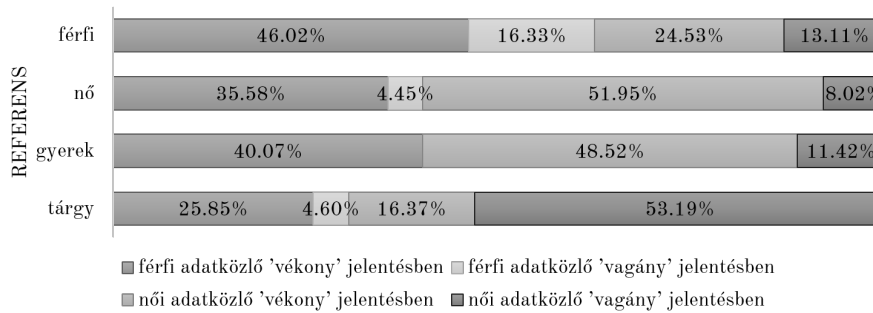

5. ábra. A kutatás során vizsgált romani eredetű lexémák férfiak körében mért használati gyakoriságának többlete a teljes mintában, százalékban

Ha összevetjük a férfiak használati többlete által kapott sorrendet a szavak általános elterjedtségét mutató grafikonnal (ld. az 1. ábra), látható, hogy a sorrend néhány kivétellel szinte ellentétes egymással. Amíg a férfiak jóval többször használják az egyértelműen tabuszavak közé sorolható *kula* 'ürülék', *bula* 'fenék, nő' kifejezéseket, a legelterjedtebb szavak, pl. *csaj*, *csávó*, *kajál* stb. esetében a használati gyakoriságban a különbség alig mérhető.

A *gizda* szó esetében például azt tapasztaljuk, hogy 6,13%-kal több férfi használja, mint nő, a férfiak 41,13%-ban használták férfi-

re, 26,64%-ban nőre utalva, míg a nők szinte fordítva, 26,33%-ban férfi, 36,19%-ban női referenst jelöltek meg. Tárgyakra, állatokra a férfiak 33,28%-a használta a szót, a nők 31,89%-a, az arány tehát közel azonos. A *gizda* kifejezésnek, mint említettem, több jelentése is ismert, a beszélők nagyobb része a 'sovány', kisebb része a 'vagány' jelentésben használja a szót, azonban az utóbbi részaránya folyamatosan nő a fiatalok körében, főként Budapesten és agglomerációjában. Komoly különbséget az egyes referensekre alkalmazott szemantikai mezők vizsgálatával mérhetünk (ld. a 6. ábrát).

6. ábra. A *gizda* szó az adatközlő neme, a szó jelentése és a választott referens típusa között mért összefüggések a lexémát ismerők körében, százaz skálán

Míg egy férfi referens 16,33%-ban 'vagány' a férfiak szerint és 13,11%-ban a nők szerint (összesen 29,44%), addig a női referens 4,45%-ban lesz az a férfiak, és 8,02%-ban a nők szerint (összesen 12,47%). A 'vékony, sovány' jelentés esetében épp fordított az arány: a férfi referensre a férfiak 46,02%-a, a nők 24,53%-a használta (összesen 70,55%), míg a női referensre a férfiak 35,58%-ával szemben a nőknek az 51,95%-a használta azt (összesen 87,53%). Az adatokból tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a férfiak a férfiakra gyakrabban alkalmazzák a *gizda* szót 'vagány', míg a nők a nőkre 'vékony' értelemben, a nők beszédében pedig a tárgyakra alkalma-

„Csak a kérő százhusz és akkor még se kaja, se pia”...

zott 'vagány' jelentés a leggyakoribb, több mint kétszerese, mint a férfiaknál mért arány.

A *kérő* szó esetében felmerül a kérdés, hogy vajon milyen magyarázatot találunk arra nézve, hogy jóval több férfi használja azt, mint nő. A szó pozitív kontextusban épp ugyanannyi esetben fordul elő a férfiak és a nők között [5a] és [5b], a negatív viszonyulás viszont a férfiak esetében csak fele a nők körében mérthez képest [5c] és [5d].

- [5] a. *Olyan kérója van, hogy majd meg szólal.*
- b. *Az ismerősöm vett egy szép kérót!*
- c. *Olyan volt a kérója, mintha most törtek volna rá a TEK-esek.*
- d. *Mariék kérója düledezik.*

Az explicit negatív kontextus azonban csak a mondatok 2,76%-ában fordult elő, így ez nem magyarázza a közel 13%-os eltérést. A mondatok referense lehet férfi [6a], nő [6b] és egyszerre mindkettő is [6c].

- [6] a. *A Krisztofer faterjának raj kérója van.*
- b. *Anna tegnap új kéróba költözött.*
- c. *Péter és Mari egy kéróban laknak.*

A referensek nemének gyakorisága terén csak minimális eltérések adódtak, bár a férfiak és a nők is kétszer nagyobb eséllyel jelöltek meg férfi referenst a példamondatokban szereplő *kérő* lakójának, tulajdonosának. Az interjúalanyok között visszatérően előfordult a

kéróra visz ~ *kéróba visz*, illetve az ezzel párhuzamos *kéróra megy* ~ *kéróba megy* kollokáció, így érdemesnek tartottam megvizsgálni, hogy a szónak milyen mértékben van szexuális konnotációja. A példamondatok egy kisebb hányada azt mutatja, hogy van [7a]-[7c], de ezek igen marginális esetekben fordulnak elő, a kutatás során nyert eredmények tehát a *kéró* esetében a férfiak körében mért használati gyakorisági többletre nem tudtak magyarázattal szolgálni.

- [7] a. *A Szabóék lánya előszeretettel megy idegen pasikkal kéróra.*
- b. *Felvittem a bigét a kéróra.*
- c. *Felmentünk a kérójába, aztán gondolhatod, mi történt.*

4. Összegzés

A romani jövevényszavak mennyisége a néhány évtizedes előrejelzéseknek megfelelően a köznyelvben is emelkedik, a vizsgált szavak többségének tekintetében mért változás immáron teljesen független a romani nyelvtől és a börtönszlengtől is, a szóbeli és az írásbeli kommunikációban is megjelennek. Bizonyos szavakról a beszélők még tudják, hogy feltehetően romani eredetű kölcsönzésről van szó, de a leggyakoribbak esetében lekopni látszik a megbélyegzettség. Jelentésük azonban, más, újonnan használni kezdett szavakhoz hasonlóan folyamatos változásban van, ezt nemcsak az egyszerre észlelhető különböző jelentésvariánsok mutatják, hanem a kontextusfüggő szemantikai mezők, valamint az, hogy a szavak használata és ismerete nem független például a beszélő nemétől, szociális háttérétől, területi elhelyezkedésétől.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a K 129378 számú, „Udvariasság, kapcsolati rítusok és viszonyulás a romani és a beás interakcióban” című projekt keretében, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított támogatás segítségével valósult meg. A kutatás vezetője Szalai Andrea, akinek ezúton is hálásan köszönöm a cikkhez nyújtott segítségét.

Irodalom

- Arató, M. (2016). A romani és beás eredetű szavak alapkérdései és alapproblémái a magyar nyelvben. In Bagyinszki, Sz. és P. Kocsis, R. (szerk.): *Anyanyelvünk Évszázadai 2. – Studia Iuvenum Chronolinguistica 2.*, 71–82. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- Baló, A. M. (2015). A csajok a verdában dumálnak. *Nyelv és tudomány.* /url<https://www.nyest.hu/hirek/a-csajok-a-verdaban-dumalnak> (A letöltés ideje: 2021. 03. 30.).
- Bárczi, G. (1975). *A magyar nyelv életrajza.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Bárczi, G., Benkő, L. és Berrár, J. (1967). *A magyar nyelv története.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- Benkő, L. f. (1967–1976). *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–3*, publisher = "Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Bořkovicová, M. (2006). *Romský etnolekt češtiny: případová studie.* Signeta, Praha.
- Calvet, L.-J. (1994). *Les voix de la ville. Introduction à la sociolinguistique urbaine.* Payot, Paris.
- Carnoy, A. (1927). *La Science du mot. Traité de sémantique.* Édition "Universitas", Louvain.
- Colin, J.-P. és Jean-P., M. (1990). *Dictionnaire de l'argot.* Larousse, Paris.

- Cseresnyési, L. (2012). Tabuszavak az angol kultúrában és a lexikográfiában. In Szabó, D. és Kis, T. (szerk.): *Szleng és lexikográfia*, 149–178. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Gerstner, K. (2003). A magyar nyelv szókészlete. 117–158. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Goudaillier, J.-P. (1997). *Comment tu tchatches! Dictionnaire du français contemporain des cites*. Maisonneuve et Larose, Paris.
- György, E. (2004). Nem kell a vaker – cigány eredetű szlengszavak tizenéves roma és nem roma tanulók körében. *Amaro Drom*, 14(6):17–18.
- Jelisztratov, V. (1998). *Szleng és kultúra. (Szlengkutatás 2. sz.)*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Jenő, S. és Vető, I. (1900). *A magyar tolvajnyelv és szótára*. Budapest.
- Kis, T. (2014). Cigány elemek a magyar börtönszlengben. In Dobi, E., Domonkosi, Á. és Pethő, J. (szerk.): *Stílusról, nyelvről – sokszínűen. (Szikszainé Nagy Irma hetvenedik születésnapjára)*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 91. sz., 177–190. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- Kis, T. (2015). *Sittesduma*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. (Gyűjtötte: Gégény János).
- Kiss, J. és Pusztai, F. s. (2003). *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Kresztyankó, A. (2016). Cigány jövevényszavak nyelvtanórán. In Bagyinszki, Sz. és P. Kocsis, R. (szerk.): *Anyanyelvünk Évszázadai 2. – Studia Iuvenum Chronolinguistica 2*, 215–223. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- Leeuwen-Turnovcová, J. v. (2002). Zum argot im tschechischen. In Sievert, K. (szerk.): *Aspekte und Ergebnisse der Sondersprachenforschung II. (III. und IV. Internationales Symposium 17. bis 19.*

- März 1999 in Rothenberge / 6. bis 8. April 2000 in Münster). Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Magyar Történeti Szövegtár (1998–2020).
- Mališ, O. (1989). Cikánská slova v současné češtině. In *Sborník přednášek ze IV. konference o slangu a argotu v Plzni 9.–12. února 1988*, 423–428, Plzeň.
- Max, F. (1972). Apports tsiganes dans l’argot français modern. *Études Tsiganes*, 1972(1):12–18.
- Nagy, M. (2009). A karcagi cigány fiatalok szlenghasználata. Szakdolgozat, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen.
- Oravec, P. (2014). *Slovník slangu a hovorovej slovenčiny*. Maxdorf, Praha.
- Palla, Á. (2009). A magyar és cigány nyelv kölcsönhatásának vizsgálata. Szakdolgozat, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen.
- Partridge, É. (1999). Szleng. In Fenyves, A., Kis, T. és Várnai, J. Sz. (szerk.): *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról*, 213–218. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Petykó, M. (2021). Az igazságügyi nyelvészeti kutatás és szakértői munka módszerei. Elhangzott: DAB Nyelvészeti Esték online. MTA DAB Irodalom- és Nyelvtudományi Szakbizottság Nyelvtudományi Munkabizottsága, Budapest, 2021. március 18.
- Ránki, S. (é.n.). A börtönszleng börtönhierarchiában betöltött szerepének szociolingvisztikai kapcsolata. kézirat.
- Rosenberg, M. (2018). Identificación y diferenciación lingüísticas de los gitanos boyash de hungría. *VERBUM Analecta Neolatina*, 19(1–2):99–117.
- Rosenberg, M. (2020). Romani eredetű szavak a magyar anyanyelvű fiatalok nyelvhasználatában. In Hoss, A. és Viszket, A. (szerk.): *Találkozások az anyanyelvi nevelésben 4. Hasonlóságok és különbségek a nyelvben és az anyanyelvi nevelésben*, 123–136. PTE BTK Nyelvtudományi Tanszék, Lingua Franca Csoport, Pécs.

- Sass, B. (2017). Keresés korpuszban: a kibővített magyar történeti szövegtár új keresőfelülete. In Forgács, T., Németh, M. és Sinkovics, B. (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei. 9. kötet.*, 267–277. Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged.
- Schirm, A. (2006). A magyar nyelv cigány eredetű jövevényszavai. *Nyelvtudomány*, 2:149–163.
- Somogyi, L. (2002). „Az igazi roma hip-hop” – *Etnicitás és rapzene Magyarországon.* Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Romológia Tanszék, Pécs.
- Szabó, D. (1997). A francia argó. In Kis, T. (szerk.): *A szlengkutatás útjai és lehetőségei. (Szlengkutatás 1. sz.)*, 159–183. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Szabó, E. (2008). *A magyar börtönszleng szótára. (Szlengkutatás 5. sz.)*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Szilágyi, I. (2019). Cigány jövevényszavak megítélése a középiskolában. Szakdolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest.
- Vekerdi, J. (2000). *A magyarországi cigány nyelvjárások szótára. (Második, javított kiadás).* Terebess kiadó, Budapest.
- Volceanov, G. és Volceanov, G. (2019). *Noul dicționar de argou al limbii române.* Litera, București.
- Wolf, S. A. (1956). *Wörterbuch des Rotwelschen. Deutsche Gaunersprache.* Bibliographisches Institut, Mannheim.
- Zolnay, V. és Gedényi, M. (1956). Budapest a fattyúnyelvben.